

JAKOB KRAUSE, HANS LÆREMESTER OG HANS ELEV

AF

H. P. ROHDE

Paa forskellig maade kan Danmark siges at have andel i Jakob Krauses ry. Denne Tysklands store renæssancebogbinder virkede i en aarrække – fra 1566 til 1585 – i kurfyrsten af Sachsens tjeneste, og i dette tidsrum forekommer det danske vaaben atter og atter paa hans arbejder. Derved tilkendegaves, at bogens ejer, kurfyrst August (1526–86) var gift med en dansk prinsesse, Christian III's datter Anna, i Sachsens historie husket under navnet „Mutter Anna“, god og afholdt som hun var. I reglen lod kurfyrsten det danske vaaben dekorere bindets bagside, mens det kursachsiske vaaben, undertiden i forbindelse med hans eget portræt, anbragtes paa forsiden. „Die Mutter Anna“ delte iøvrigt sin mands boglige interesser og havde sit private bibliotek, hvor Jakob Krause ogsaa var beskæftiget.

Denne forbindelse mellem det sachsiske og det danske hof medførte, at forskellige Krausebind kom til Danmark, og – som nærmere udviklet af Carl Roos i „Aarbog for Bogvenner“ 1924 – taler sandsynligheden for, at Jakob Krause tilmed har udført bestillinger direkte for det danske kongehus. Det samlede antal Krausebind, som det indtil fornylig var lykkedes at paavise i Det kongelige Bibliotek, beløb sig til fem, hvortil kom et enkelt bind af hans elev Caspar Meuser. Ikke noget imponerende antal maaske, til gengæld er det hver for sig smukke og karakteristiske arbejder i det store og hele i fortrinlig bevaring. Der var saa meget mere grund til at glæde sig over denne samling, som krigen gjorde Krausebind betydelig sjældnere.

Før i tiden var Dresden det ubestridte Mekka for enhver Krauseinteresseret. Her havde Krause virket sine bedste aar, her fandtes hovedparten af hans værk, over tusind bind, og her var – i aarene lige før sidste krig – den berømte æressal for Jakob Krause (afbildet i Fest-

schrift Martin Bollert, 1936), hvor de kosteligste af hans arbejder til stadighed var udstillet. „Sächsische Landesbibliothek“ havde til huse i August den Stærkes fordums porcellænspalads, det saakaldte „Japanisches Palais“, der omkring 1930 undergik en gennemgribende omordning og ombygning, hvorved der bl. a. skabtes forbilledlige udstillingsforhold for baade permanente og midlertidige udstillinger. Ganske særlig smuk var Krausesalen. Sempers farverige vægdekorationer fra ca. 1830 i pompejansk stil, som vi herhjemme kender den fra Hilker og Constantin Hansen, var bibeholdt, og i de af malede pilastre adskilte vægfelter var – flugtende med væggen – glasmontrer indfældet, hvor bindene stod opstillet i passende højde med diskret indirekte belysning. Større hæder end denne sal er næppe blevet nogen anden bogbinder til del. Men krigen gjorde herligheden forbi. „Japanisches Palais“, dette skønne bygningsværk, som Nic. Eigtved nok har set nøje paa, da han forberedte sig til sin gerning i Danmark, jævnedes med jorden. Krausebindene blev ødelagt næsten allesammen. Skadens omfang fremgaar af følgende skrivelse fra „Sächsische Landesbibliothek“ af 20.12.1954: „Paa Deres forespørgsel af 15. ds. skal vi meddele Dem, at der efter brandkatastrofen 1945 af de tidligere Jakob Krausebind kun er 180 tilbage, og af dem er igen de 123 mere eller mindre alvorligt beskadigede.“

Mindet om Krausesalen fordunkler naturligvis alt andet. Men bitterheden over det store tab bør ikke udelukke glæde over en lille gevinst. Til Det kongelige Biblioteks Krausesamling er det, af bibliotekets gamle bestand, i de seneste aar lykkedes at føje en række bind, som – grupperende sig om Jakob Krause selv, hans læremester og hans elev – giver samlingen en ret væsentlig øget historisk og kunstnerisk værdi.

De fjerneste aarsager kan føre til fund. Saaledes skyldes fundet af det farveprægtigste og interessanteste af disse bind de stolte, hvide Lippizanere, som i 1951 gæstede København. For at fejre den celebre begivenhed arrangeredes paa Kunstindustrimuseet en udstilling om ridekunst, hvortil Det kongelige Bibliotek blandt andet bidrog med et stateligt, gammelt haandskrift, en tysk oversættelse fra det sekstende aarhundrede af neapolitaneren Grisonis berømte ridebog, indbundet sammen med en større samling farvelagte afbildninger af hine tiders fantasifulde bidsler. Haandskriftet – der stammer fra Thotts samling og bærer signaturen Thott 292 folio – var ikke dateret, og som led i arbejdet med en nærmere tidsbestemmelse, blev ogsaa en undersøgelse af bindets alder foretaget. Afbildninger af bindet og det kunstfærdigt dekorerede snit findes paa siderne 144 og 145.

Til sammenligning afbildes ovenfor et Krausebind og paa følgende side det nu fremdragne bind af Krauses læremester Anthoni Ludwig. Krausebindet er et brunt kalveskinsbind med forgyldning og blindtryk indbundet 1564 som gave til raadet i Augsburg fra Krause. (Det gengives her efter Ilse Schunke: Jakob Krause, 1953, tavle 3.) Ludwigbindet er et rødt maroquinbind med forgyldning og blindtryk, for- og bagside ens. Rester af baand, et foroven og fornedet, to paa siden. En del af stemplerne kendes fra andre Ludwigbind. H. 41,3, b. 28,3 cm. Bindet indeholder bl. a. en tysk oversættelse af F. Grisonis berømte ridebog: „Ordini di cavalcare“ i haandskrift fra ca. 1560. Til venstre ses forsnittet. Det er ciseleret, forgyldt og bemalet. Bogens over- og undersnit er dekoreret paa lignende maade.

Billedunderskrift se foregaaende side.

Enhver, der har beskæftiget sig lidt med Jakob Krause, vil forstaa det chok, det var, at blive stillet overfor dette pragtarbejde. Skønt hidtil upaaagtet var det i sin stil saa nær beslægtet med en særlig type Krausebind, at der maatte foreligge een af tre muligheder: enten var det udført af Krause selv, eller det skrev sig fra en bogbinder, der – nærmere eller fjernere – havde staaet i lærer- eller elevforhold til Krause. En fjerde mulighed var faktisk udelukket.

I første omgang, hvor spørgsmaalet kun drejede sig om en datering, var svaret derfor let. Man kunne paa forhaand med nogenlunde sikkerhed henføre bindet til anden halvdel af sekstende aarhundrede og sandsynligvis yderligere, mere præcist, til tredje fjerdedel af samme tidsrum. Den nærmere bestemmelse var straks vanskeligere.

Bindet, der er glædelig velbevaret, minder om den type af Krausebind, som man kunne kalde den persiske, idet det præges af anvendelsen af rigt forsurede plader med massiv guldgrund, som tydeligt nok gaar tilbage til persisk ornamentik. Sammenligningsgrundlag kendes ikke i biblioteket, i hvis ovennævnte Krausesamling bind af denne type ikke forekommer. Derimod ejer biblioteket i Augsburg et saadant bind, som blev skænket raadet i Augsburg af Jakob Krause, da han forlod byen 1564. Det er afbildet i Ilse Schunkes bog om Krause fra 1953, tavle 3, og gengives her side 144.

De to bind frembyder en betydelig indbyrdes lighed. Dekorationskemaet er, stort set, ganske det samme. Yderst en smal frise, halvvejs mellem kant og midte en bred ramme med hjørneplader og ovale mellemplader i persisk mønster og i midten en spidsoval ligeledes i persisk mønster. Forskellen mellem de to bind er kun en gradsforskel. Augsburgerbundet er tungere og tættere i udsmykningen, ridebogens bind lettere og elegantere. Bueliniefiguren, som holder sammen paa smaa-stemplerne omkring spidsovalen, spiller en noget mere dominerende rolle paa ridebogen end paa Augsburgerbundet. Ridebogens ryg er betydelig enklere end sædvanlig paa de fleste Krausebind, men i Krauses tidlige tid, hvortil bindet paa forhaand maatte henregnes, er en enkel rygdekoration ikke ualmindelig. (Gengivelsen af Augsburgerbundet medtager, som man ser, ikke ryggen, hvorfor en sammenligning her ikke er mulig.) Et lidt foruroligende moment – set fra et Krausesynspunkt – er maaske det anvendte røde skind, som er saa yndet af italienske bogbindere i sekstende aarhundrede, mens Krause vistnok praktisk talt uden undtagelse brugte brunt kalveskind til sine forgyldte bind. Men det kunne maaske bero paa et udtrykkeligt ønske fra bestilleren. Alt i alt peger en stilistisk undersøgelse stærkt i retning af Krause.

Imidlertid, det stilistiske er ikke nok, der maa foretages en kontrol: stempelmaterialiet maa nøje gennemprøves. Alle mere eller mindre flygtige ligheder hjælper ikke, kun hvis der kan paavises stempler, og helst et flertal, som med sikkerhed kan kaldes Krauses, vil det være forsvarligt definitivt at knytte Krauses navn til bindet. Men stempelprøven affliver hypotesen. For en løsere betragtning ser de paa de to bind anvendte stempler og plader temmelig ens ud, men under luppen dukker der

smaa forskelle op, som uhjælpelig røber, at der alligevel kun er tale om lighed, ikke enshed. Krausekonstruktionen maa opgives.

Men hvem kan ellers have udført det? Er det overhovedet muligt at komme problemet nærmere? Kendes disse stempler maaske fra andre bogbindere? Eller maa man, som saa ofte i lignende tilfælde, nøjes med at betegne haandværkeren ved det enkelte arbejde, saa han altid maa vandre om i litteraturen under navn af f. eks. „Ridebogsmesteren“? Her kan det være stedet at vende tilbage til den omtalte buelinjefigur, der er saa fremtrædende paa ridebogens bind. Da Carl Roos i 1924 skrev om Jakob Krause i „Aar bog for Bogvenner“ bragte han tavle 7 en afbildning af et bind i italiensk stil, hvis dekoration er omtrent som ridebogens i skeletteret tilstand. Buelinjefiguren dominerer her endnu mere, aldeles blottet for smaastempler som den er. I udtrykkelig tilslutning dels til Christel Schmidts dengang nylig (1923) udkomne grundlæggende værk om Jakob Krause, dels til Gottliebs store Plancheværk om bindene i Wiens nationalbibliotek betonedes Roos Krauses afhængighed af mønstret i dette bind.

I denne opfattelse har de nævnte forskere ikke blot ret endnu den dag i dag, men de har ret i dybere forstand, end de dengang aabenbart anede. Roos, saavel som Christel Schmidt, nøjes med at omtale bindet som venetiansk. Hvad de to forskere ikke nævner, er, at bindet er signeret. Naar det venetianske var nævnt, betød navnet i og for sig ingenting – med forskningens daværende standpunkt. Men i dag er navnet vigtigt. Krauseforskningen er i de forløbne tredive aar gaaet frem med stormskridt, Krausebind og bind fra Krauses samtid er fremdraget og nærmere identificeret i hundredevis, og i samme takt er litteraturen omkring Krause vokset med Ilse Schunke som det centrale navn. Foruden forskellige betydelig afhandlinger har hun udgivet ikke mindre end to bøger om Krause, en fra 1943 og en fra 1953.

Det nye i denne litteratur er ikke mindst de mange nye oplysninger om Krauses fortid, inden han kom til Dresden. Blandt andet faar man at vide, hvem der var Krauses læremester i hans ungdomsaar i Augsburg, og det viser sig, at han er den selvsamme bogbinder, som har sat sit navn paa det venetianske bind i Wien. Her kaldte han sig: Antonius Ludovicus Flander, i tyske kilder optræder han som: Anthoni Ludwig.

Ludwig var, som signaturen angiver, flamsk af afstamning, men fik sin vigtigste uddannelse hos en bogbinder i Venedig, der arbejdede for Fuggerne. Herfra hentedes han til Augsburg, da en af de store Fuggerbogsamlere fandt det mere praktisk at lade bogbinderen komme til sig end at sende bøgerne den lange vej til Italien. Mange smukke bind

kendes fra Ludwigs virksomhed i Augsburg, men i bogbindets historie er han dog hidtil især berømt for, at han blev Jakob Krauses lærer, og at Krause gennem ham mødte den italienske bogbinderkunst.

Ilse Schunke fremhæver, lige som sine forgængere, det venetianske mønsters betydning og nævner naturligvis ogsaa bueliniefiguren og den mindre dominerende stilling, den indtager i Krauses skema. Hun gør desuden opmærksom paa, at der næppe er det stempel hos Ludwig, uden at det forekommer efterskaaret hos Krause. Skal man derfor lede efter en bogbinder til ridebogen, er det nærliggende at begynde med Ludwig. Her er bueliniefiguren med klar og tydelig kontur, her er stempler, som slaaende ligner Krauses. Og med Ludwig som bogbinder er det røde skind ingen hindring.

Denne gang falder stempelprøven gunstigere ud. Stempel efter stempel viser sig at være identiske med stempler paa evidente Ludwigbind. Ejere af „Aarbog for Bogvenner“ fra 1924 vil paa tavle 7 selv let kunne konstatere et af dem: det yderste hjørneornament med det skraverede hjerte i midten genfindes i fordoblet form, vandret anbragt paa første, tredje, femte og syvende af ryggens felter fra oven.

Omvendt kan man ligeledes ved hjælp af „Aarbog for Bogvenner“ fra 1924 faa et indtryk af, hvor meget Ludwigs og Krauses stempler kan ligne hinanden og dog være forskellige. Se først paa det lille blomkaals-hovedformede stempel med haletudsemønstret, der balancerer paa toppen af bueliniefiguren paa Ludwigbindet og sammenlign det saa med det tilsvarende stempel paa Krausebindet tavle 8. Forskellen er lille, men den er der. (Bemærk tillige den parallelle dekorative anvendelse af stemplet.)

Ridebogsbindet betegner ikke blot en numerisk forøgelse af kendte Ludwigbind. Som det usædvanlig smukke og elegant komponerede arbejde i persisk stil, det er, uddyber det kendeligt vor viden om Ludwig, samtidig med at det kaster nyt lys over Krauses forhold til sin lærer. Naar Ilse Schunke i begge sine Krausebøger betoner Ludwigs sparsomme anvendelse af stempler og hans meget karrige fantasi, giver dette rigt dekorerede bind anledning til en vis revision. „Er blieb karg in seiner schöpferischen Phantasie, karg auch in seinen Ausdrucksmitteln, den Stempeln selbst.“ Ordet „karg“ kan bruges om de fleste hidtil kendte Ludwigbind, men ikke om ridebogens.

Ogsaa paa Krauses bind i persisk stil og deres oprindelse maa man rimeligvis danne sig et nyt syn. Det fremgaar allerede af Krauselitteraturen, ikke blot at Krause er paavirket af Ludwig i stil og i brug af stempler, men yderligere at flere af hans bindtyper som saadanne kan

føres tilbage til Ludwig. Paa tavlerne 8 og 9 i sin bog fra 1943 har Ilse Schunke vist, hvordan Krause, naar han indbandt „uf welsch“ d. v. s. „paa italiensk“ kunne anvende en ren lineær stil helt uden smaastempler, der nøje kopierer Ludwig. Tager man Krauses gavebind til raadet i Zwickau – Zwickau var Krauses fødeby – fra 1561, der mere er indbundet „uf Frantzosisch“, kan man igen finde forbilledet hos Ludwig i et bind, Ilse Schunke har afbildet som nr. 76 i „Archiv für Buchbinderei“ 1938.

Til Krauses persiske bind har man ikke før kendt noget enkelt sikkert forbillede. Ilse Schunke omtaler spørgsmaalet ret indgaaende (Jakob Krause 1953, p. 26–27) og opregner de forskellige kanaler, hvorfra de persiske plader kan være tilgaaet Krause. Men efter fremkomsten af det nye Ludwigbind bliver det mere nærliggende at opfatte dette som forbillede baade med hensyn til de enkelte plader og som type. Helt udelukke at det er Krause, der er den ydende, kan man vel ikke, men ud fra hele forholdet mellem de to med Krause som lærling og den en del yngre virker det ikke troligt.

Alligevel bør det nævnes, at der i den seneste tid har vist sig en tendens til at vende forholdet om. Stærkere og stærkere som hun med aarene er blevet grebet af Krauses mesterskab, forsøger Ilse Schunke nu at trænge Ludwigs betydning i baggrunden. F. eks. hævder hun i sin sidste bog om Krause (p. 24), at der for Zwickauerbindets vedkommende kun er tale om, at „begge, mester og lærling, har taget samme thema op til behandling.“ (I den nævnte afhandling fra 1938 betegnedes Ludwigbindet som „das unmittelbare Vorbild“ for Zwickauerbindet.)

Det er lidt vanskeligt paa dette punkt, hvor skønnet gør udslaget, at argumentere mod en forsker, der er saa dybt indlevet i sit emne som Ilse Schunke. Men det er som om overvurdering hist og her i den sidste bog begynder at snige sig ind. Naturligvis hævder Jakob Krause sig stadig som en glimrende bogbinder, den bedste Tyskland nogensinde har haft, men jo mere man ser ham paa baggrund af Ludwig, des mere ser man ikke blot, hvad han har lært, men ogsaa hvad det øjensynlig var hans natur nægtet at lære. Krause forstod at vælge sine stempler, at sammenstille dem og at præge dem i skindet, saa de staaar for aarhundrederne. Men Ludwigs visdom at lade det aabne rum gaa ind i kompositionen som dekorativ faktor side om side med stempler, plader og linier, naaede Krause ikke. En vis „horror vacui“, en vis „ikke-kunnen-faa-nok“, gaar igennem hans værk. Til gengæld kan man ikke frakende hans sværtdekorerede arbejder en magtfuld tyngde, en egen majestæt.

Hvem der nu end har været forbilledet, har baade Ludwig og Krause vidst at sætte deres personlige præg paa den persiske bindtype. Intet

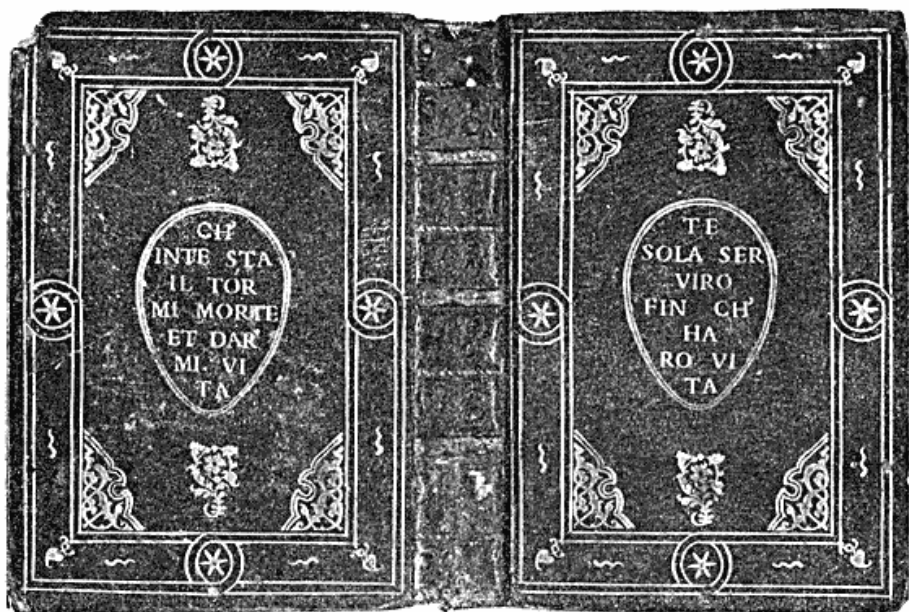
viser bedre temperamentsforskellen mellem dem. Hos Ludwig faar pladerne lov at virke stærkt og selvstændigt, kun midterpladens massivitet neutraliseres af lettere grupper af enkeltstempler. Anderledes hos Krause. Hele bindsiden bliver hos ham een stor, tungtaandende, rigtornamenteret flade. Ludwigs overlegne, fribaarne beherskelse af et stort, mangestemigt orkester bliver hos Krause til sikker, velovervejet, men tung massevirkning.

Naar det er sagt, at Ludwig har indbundet ridebogen, er ogsaa dateringspørgsmaalet besvaret saa nøje, som det er muligt i øjeblikket. Det er næppe indbundet før midten af 1550erne, da Ludwig kom til Augsburg, og ikke efter midten af 1560erne, hvis det har været forbilledet for Krausebindet fra 1564. (Det sidste er naturligvis igen hypotetisk, Ludwig kan jo have indbundet flere bind i persisk stil.)

Lignende omtrentlig datering giver en undersøgelse af ridebogens indhold, der viser sig at være broget, mærkeligt, tildels gaadefuldt. Bogen bestaar af tre afsnit: en tysk oversættelse af Grisonis ridebog, en samling farvelagte billeder af bidsler, og en bog om hestesygdomme og deres behandling bestaaende af notater hentet fra forskellige forfattere. Bogens første og sidste del er muligvis skrevet af samme haand, sandsynligvis en professionel afskriver, i al fald paa samme papir. Skriften er typisk for tid og sted, Sydtyskland og anden halvdel af sekstende aarhundrede. Bidselbillederne er malet paa en anden type papir, som efter vandmærket svarer til nr. 145 i Briquet: *Les Filigranes*; det er ogsaa i andre tilfælde paavist i Augsburg henholdsvis i aarene 1546-47 og 1570-73. (Papiret i første og sidste del af bogen er det hidtil ikke lykkedes at bestemme.)

Alt dette giver nogenlunde sig selv. Gaaderne melder sig, naar man begynder at se nærmere paa oversættelsen af Grisoni. Titelbladet oplyser, at oversættelsen er foretaget af en vis Joseph Höchstetter: „Durch den Ernuesten und hochachtbaren herren Josephum Höchstetter, auf das einfaltigest verteutschet“. Her begynder gaaderne. Hvem er Joseph Höchstetter, og hvordan forholder det sig egentlig med denne hans oversættelse? Er den overhovedet blevet trykt nogensinde?

Det er meget lidt og meget spredt, hvad der foreligger om Joseph Höchstetter i trykte kilder, og utrykte kilder har været praktisk talt utilgængelige. Saa meget synes dog sikkert, at trykt blev oversættelsen ikke. Der kom den ene efter den anden tyske udgave af Grisoni i det sekstende arhundrede, men ingen oversat af Joseph Höchstetter. Alligevel lønner det sig at kigge disse oversættelser efter i sømmene. En af dem, trykt i Augsburg 1570, som findes paa Det kongelige Bibliotek, indeholder i forordet en overraskende oplysning.

Olivenbrunt maroquinbind med forgyldning og blindtryk. Paa skjoldet til venstre paa italiensk: Det staa til dig at fri mig fra døden og give mig livet; paa skjoldet til højre: Dig alene vil jeg tjene saalænge jeg lever. Bindet, der er nærmere beskrevet i: Anker Kyster: *The Royal Library, Copenhagen, 1938, nr. 56*, kan sandsynligvis henføres til Anthoni Ludwigs mester i Venedig, den saakaldte „venetianske Fuggermester“. H. 22, b. 15 cm.

I forbindelse med en nærmere begrundelse for den nye udgave omtales en allerede foreliggende oversættelse af den „Erbarn und Weidkundigen Herren Joseph Höchstetter, in diser Ritterlichen Kunst fürtrefflich geübet, und der Italianischen sprach erfahren“ men – Joseph Höchstetter har holdt sin oversættelse hemmelig! Det hedder nemlig videre: „Welcher nit andren sondren im selbs, zu seinem besten und frommen, die Translation ernanter Bücher erstlich gestalt, in gehaim gehalten (und noch) niemals gesunnen, durch sich selbs od andre dieselbige an tag zugeben.“

Med andre ord, det foreliggende håndskrift er hverken mere eller mindre end en hemmelig ridebog. Men straks rejser der sig nye spørgsmål. Er det mon selve Joseph Höchstetters eget eksemplar, det han saa skinsygt har vaaget over, der nu findes i Det kongelige Bibliotek? Og hvorfor skulle oversættelsen holdes hemmelig? Var Höchstetter misantrop, eller var oversættelsen en kostbar viden, der en tid har været af særlig betydning for ham? Har ridekunst eller hesteopdræt paa en eller anden maade været hans erhverv?

For en historisk interesseret hippolog er her en opgave at løse. Kun lidt er det hidtil lykkedes at opklare. Det har vist sig, at der findes i det mindste eet haandskrift til af Höchstetters oversættelse, nemlig i Wien. Men om det ene er mere originalmanuskript end det andet, er svært at sige. Wienereksemplaret – som har været udlaant her til – er beskednere indbundet i et bind med blindtrykt dekoration. Men netop den fattigere indbinding nærmer maaske Wienereksemplaret til Höchstetters person. Han har næppe været nogen rig mand, da han skrev oversættelsen. Det lidt, man ved om ham, fortæller om en haard skæbne.

Augsburgerfamilien Höchstetter havde i begyndelsen af det sekstende århundrede ligesom Fuggerne – og efterhaanden i konkurrence med Fuggerne – hævet sig fra handlende med klæde i det smaa til storkøbmand med forbindelser og indflydelse over hele den daværende verden. Som Fuggerne boede de rigt, – de havde saaledes med stor bekostning anlagt en have paa taget af deres hus inde i byen – og uden for byporten laa de Höchstetterske haver, der kappedes med Fuggernes i blomsterpragt, springvandsanlæg og andre herligheder.

Men Fuggerne var dem i længden for dygtige. Forskellige dumdristige spekulationer slog fejl. Höchstetternes bestræbelser gik ud paa intet mindre end verdensmonopol paa kviksølv – en vigtig vare i de tider – og derved knuse Fuggerne, men en skønne dag brød hele den store virksomhed sammen. I aaret 1529 maatte Höchstetterne indstille deres betalinger, der blev anlagt sag mod dem, og resultatet blev, at firmaets ledende mænd maatte vandre i fængsel. Disse mænd var: Ambrosius Höchstetter den ældre, hans søn Ambrosius den yngre og hans nevø Joseph Höchstetter. Fangenskabets var strengt og langvarigt. Ambrosius den ældre, der var 66 aar gammel, da han den 9. august 1529 blev arresteret, døde faa aar efter, 1534, en ynkelig død i fængslet. Først ti aar senere, 1544, og først efter at kejseren gentagne gange var gaact i forbøn, blev Ambrosius den yngre og Joseph sat paa fri fod. Hvis man derfor vil se forklaringen paa den hemmeligholdte ridebog i en vis menneskefjendskhed hos Joseph Höchstetter, skulle det ikke være saa helt umotiveret.

Hvad Höchstetter har taget sig til efter løsladelsen er det ikke lykkedes at opklare – udover netop at han har oversat Grisoni. Det har han formodentlig gjort engang i halvtredserne. Den første udgave af Grisoni: *Ordini di cavalcare etc.* kom omkring 1550. Den tidligst kendte var hidtil fra 1552, men i 1952 kunne Sotheran udbyde et eksemplar trykt i Venedig 1551. Mellem handelsherren og oversætteren Joseph Höchstetter er der iøvrigt den forbindelse, at han, da fallitten indtraf, var

husets repræsentant i Venedig; han har – som det ogsaa fremgik af den citerede fortale – haft solide italienske sprogkundskaber.

Saa meget om den hemmelige ridebog og dens forfatter. Men hvem har ejet bogen, hvis det ikke er ham selv, der har ladet Ludwig indbinde den? Den mest nærliggende formodning, naar bogbinderen hedder Anthoni Ludwig, er, at Johan Jacob Fugger (1516–75) har været manden. Det var ham, der indkaldte Ludwig til Augsburg fra Venedig og i en række aar – omkring 1560 – benyttede ham som sin husboghinder. (Om Ludwigs forhold til Fuggerne og Fuggernes boglige interesser i det hele taget, se nærmere „Bogvennen“ nr. 10, 1955, p. 21 ff.)

Ogsaa hertug Albrecht V af Bayern, den ivrige bogsamler, kan have haft bogen. I 1563 blev Johan Jacob Fugger, der ikke var noget finansgeni, nødt til at opgive sin andel i Fuggerfirmaet og begive sig til hertug Albrechts hof medbringende sit store bibliotek, som han solgte til hertugen. Derved mistede Anthoni Ludwig sin beskytter i Augsburg, men det fremgaar af bevarede regnskaber, at Ludwig undertiden fik bestillinger af hertug Albrecht.

Nærmere begrundelse for disse formodninger foreligger ikke. Kun som eventuelt fingerpeg har følgende oplysning, som undersøgelsen har bragt, maaske krav paa interesse. Otto Hartig nævner i sit store værk om Münchener hofbibliotekets grundlæggelse ved Albrecht V og Johan Jacob Fugger (München 1917, p. 277), at der i regnskaberne for 1567 figurerer en „Pisbuch“ – d. v. s. Bissbuch = bidselbog – som sammen med en fægtebog og en turneringsbog er købt i Augsburg for en sum af 800 fl. Naar oplysningen medtages her, er det fordi Hartig tilføjer, at denne bidselbog senere er forsvundet; han har ikke kunnet konstatere den i biblioteket.

En anden hypotese, som ikke bindet men ridebogens indhold giver anledning til, er den, at bogen kan have tilhørt Marx Fugger (1529–97), Johan Jacobs fætter. Denne mand, den sidste store af Fugger-dynastiet, var ikke alene bogsamler og ven af kostbare bogbind, men tillige stærkt rideinteresseret. Under en sygdom skrev han en kyndig bog om hesteopdræt, som Det kongelige Bibliotek ejer i et eksemplar med hans egenhændige rettelser. (Afbildninger i nævnte artikel i „Bogvennen“ 1955.) At han har kendt og værdsat Grisonis ridebog fremgaar foruden af udtalelser i hans egen bog deraf, at han lod sin staldmester Veit Tufft oversætte den. Ovennævnte fortale til udgaven fra 1570 meddeler, at den blev trykt 1566 i 400 eksemplarer, der fordeltes mellem Marx Fuggers fornemme venner. Oversættelsen skal imidlertid have været ret clendig – hvis man skal tro fortalen: „gantz dunckel und unverstendlich

. . . . dass, je weiter man hincinkommen, je mehr und tieffer (gleich als in einem Ägyptischen Labyrinth) man sich darinnen verwirret.“ Det skulle være mærkeligt, om ikke Marx Fugger tidlig har vidst besked med Höchstetters oversættelse og gjort alt for at skaffe sig den. Men derfra og til at han fik den, og at den nu er i Det kongelige Bibliotek, er der naturligvis et spring.

Den mærkelige ridebog, der har forstaaet at hylle sig i saa megen dunkelhed, bærer dog en lille nøgle med sig, som muligvis en dag vil bringe gaadens løsning med hensyn til det oprindelige ejerskab. Paa en titelseddel, der har siddet paa næstøverste rygfelt, men nu er anbragt paa bagpermens inderside, findes bogstaverne: B M, hvor M vel dækker navnet paa et bibliotek. Hittidige undersøgelser, bl. a. forespørgsler i Tyskland, har ikke givet resultat.

Men tilbage fra gaadernes gyngende grund. Bindet er udført af Anthoni Ludwig formodentlig i begyndelsen af 1560erne. Det viser hvilken mester Ludwig var, kunstnerisk meget nær jævnbyrdig med sin langt mere berømte elev. Krause har allerede talrige afhandlinger og en række bøger, en dag maa ogsaa bogen om Ludwig skrives, emnet er rigt nok. Men det vil koste forskning, endnu ved man saa lidt om ham. Man kender ikke engang navnet paa den bogbinder i Venedig, hvor Fuggerne fandt ham. Men man ved dog af Johan Jacob Fuggers bibliotek i München, hvordan denne den saakaldte „venetianske Fuggermester“s arbejder saa ud.

Som de fleste af Ludwigs bind er de meget enkle i deres ornamentik: langs kanten en enkelt linie i guld, længere inde en ramme dannet af en dobbeltlinie med et lille snørklet ornament i de indvendige hjørner; i denne ramme er ligesom indsat en rude, en tynd uregelmæssigt bølgende linie, der forbinder midtpunkterne af rammens fire sider; paa midten af bindet er gerne et vaabenskjold eller blot en dobbeltlinet cirkel og paa rammens udvendige hjørner et lille guldblade. Det er det hele. Skemaet er saa fast tilbagevendende og stemplerne saa prægnante, at den venetianske Fuggermesters arbejder er ret lette at genkende.

Sandsynligvis – en vis fare for forveksling med Ludwig vil der jo altid være – kan et af dem paavises i Det kongelige Bibliotek. Det har tidligere været gengivet af Anker Kyster i „The Royal Library, Copenhagen“ 1938 som nr. 56, hvor det betegnes som italiensk fra første halvdel af det sekstende aarhundrede. Her i artiklen er det afbildet paa side 151. Tre af stemplerne, det i hjørnet, det over og under midterfeltet og det lille guldblade er identiske med stempler paa kendte bind af den venetianske Fuggermester. (Se f. eks. afbildning 8 i O. Glauning: Einbände aus Jakob

Krauses Frühzeit . . . i: Archiv für Buchgewerbe 1925.) Ogsaa stemp- lernes anbringelse svarer nøje til Fuggermesterens sædvane. Bindet er nok den venetianske Fuggermesters, men synd er det unægtelig, at det mangler den omtalte fine bølgelinie inden i rammen. Fra den er det jo, at bueliniefiguren hos Ludwig og senere hos Krause stammer.

Krause lærte meget af Ludwig, men han havde ogsaa andre lære- mestre og andre forbilleder. Ludwig er den skummende champagne i hans kunst, men han kendte ogsaa dagligdagens djærve øl. I hans tidlige tid har de rigt forgyldte kalveskinsbind hørt til sjældenhederne. Han blev mester i 1561 og i de følgende fem aar, indtil kurfyrsten af Sachsen sendte bud efter ham, maatte han ernære sig ved arbejde for en jævnere kundekreds, der lod sig nøje med den prunkløse, men solide indbinding i hvidt svineskind med blindtrykte dekorationer af plader og ruller. Af saadant arbejde havde han saa meget at bestille, at de andre bogbindere i byen misundte ham det (Schunke).

Da han var en flittig mand, skulle man tro, der var en del saadanne tidlige Krausebind i omløb, og at de af og til dukkede op paa et bibliotek som Det kongelige Bibliotek med mange bøger fra det sekstende aar- hundrede. Men saadan er det ikke. Af de fem Krausebind, Carl Roos publicerede i „Bogvennen“ 1924, var ikke eet fra tiden for ansættelsen hos kurfyrsten. Og disse fem er, som sagt, de eneste, der hidtil har været kendt i biblioteket. Først i forbindelse med nærværende undersøgelse lykkedes det nærmest ved et tilfælde at fremdrage et blindtrykt svine- skinsbind, der med sikkerhed kan henføres til den unge Augsburg- bogbinder Jakob Krause.

Carl Roos meddeler i sin førnævnte afhandling – med henvisning til Christel Schmidts Krausebog p. 21 – at der blandt sandsynligvis flere forsvundne Krausebind har været en Wittenbergbibel i folio, som ifølge arkivakter i Dresden den 15. januar 1573 tilsendtes kongen af Danmark som gave og var indbundet af Krause. Videre meddeler Roos, at en undersøgelse af bibliotekets Wittenbergbibler fra det paagældende tids- rum er forblevet resultatløs. For alle eventualiteters skyld foretoges for- nyelig endnu en gennemgang af de gamle Wittenbergbibler med henblik paa Krause, og mens den søgte bibel stadig var væk, viste det sig, at til gengæld en af de andre bibler var indbundet af Krause. Bindet er afbil- det side 157.

At det ikke er den forsvundne bibel, fremgaar blandt andet af den simple kendsgerning, at den stammer fra Thotts Bibliotek. Den er trykt af Hans Lufft i Wittenberg i 1561, og til dens identifikation tjener, at

den mangler titelblad til første del, hvad ogsaa kataloget over Thotts bibliotek oplyser. (Tome I, 1, p. 13, nr. 257.) Det fremgaar desuden af Universitetsbibliotekets eksemplar af Thottkataloget, at Suhm har købt bogen for tre mark, saaledes at det er med Suhms samling, den er kommet til biblioteket.

Naar bindet med sikkerhed kan henføres til Jakob Krause, skyldes det forekomsten af to ruller, som er mærket med hans forbogstaver I K. Saadan signerede ruller, hvoraf der ialt findes fire – efter afbildningerne i Christel Schmidts Krausebog fra 1923 betegnet som R(olle) 1-4 – er et af de sikreste kendetegn paa Krausebind, og det tidligst anvendte. Den første – R. Steche i forrige Aarhundrede – som konstaterede bogbind indbundet af Krause, gjorde det paa grundlag af disse ruller.

Det er rullerne R 1 og R 4, som ses her paa bindet. R 1 er rullen nærmest ryggen, som fra oven og nedefter viser Christus, David, Paulus og Johannes; til venstre for Johannes' hoved findes I'et, til højre K'et. R 4 er den næste rulle, som fra oven og nedefter viser Erasmus Roterodamus Philip Melanchthon, Martin Luther og Johann Hus. I denne rulle findes Krauses forbogstaver gemt i det stiliserede løvnet under henholdsvis Luthers hovede og Johann Hus' hovede. Den tværgaaende palmettefrise øverst og nederst paa bindet svarer til R 5 hos Christel Schmidt, men maa paa grund af sin bredde – 16 mm – bestemmes som den af Ignaz Reinwald som nr. 6, tavle 21 i *Jahrbuch der Einbandkunst I*, 1927, afbildede. Smaastemplerne i de aabne striber mellem de to nævnte ruller er for rosettens vedkommende nr. 21 hos Christel Schmidt, for bladstilkens nr. 5.

Den ganske smalle rulle, der danner de seks striber i midterfeltet, er det ikke lykkedes at identificere. Muligvis er det en hidtil ukendt Krauserulle. Det er jo en af de fordele, bestemmelsen af ny bind undertiden fører med sig, at det udvider det brugbare bevismateriale og derved kan lette bestemmelsen af andre nyfund. At rullen ikke forekommer blandt Christel Schmidts stempelafbildninger betyder ikke, at den er ukendt. Allerede i 1927 (*Jahrbuch der Einbandkunst* p. 64) kunne Ilse Schunke meddele, at tallene for stempler, ruller og plader anvendt af Krause rundt regnet var blevet fordoblede.

Bindbestemmelsen paa grundlag af signerede ruller er en sikker metode, men ogsaa den kan svigte. Dels maa man være klar over, at rullerne stadig benyttedes efter Krauses død, dels maa man tage forbehold for de aar i kurfyrstens tjeneste, hvor Krauses elev Caspar Meuser stod ved hans side, det vil sige aarene 1574 til Krauses død 1585. Ilse Schunke fremhæver (*Jahrbuch der Einbandkunst* 1927, p. 58) som en meget

Hvidt svineskinsbind dekoreret i blindtryk med ruller og enkeltstempler. De oprindelige spænder og beslag forsvundet. Bindets for- og bagside ens. Paa to af rullerne findes Jakob Krauses forbogstaver: I K, se nærmere side 156. Bogen er en tysk bibel trykt i Wittenberg 1561 af Hans Luft. H. 35, b. 22 cm.

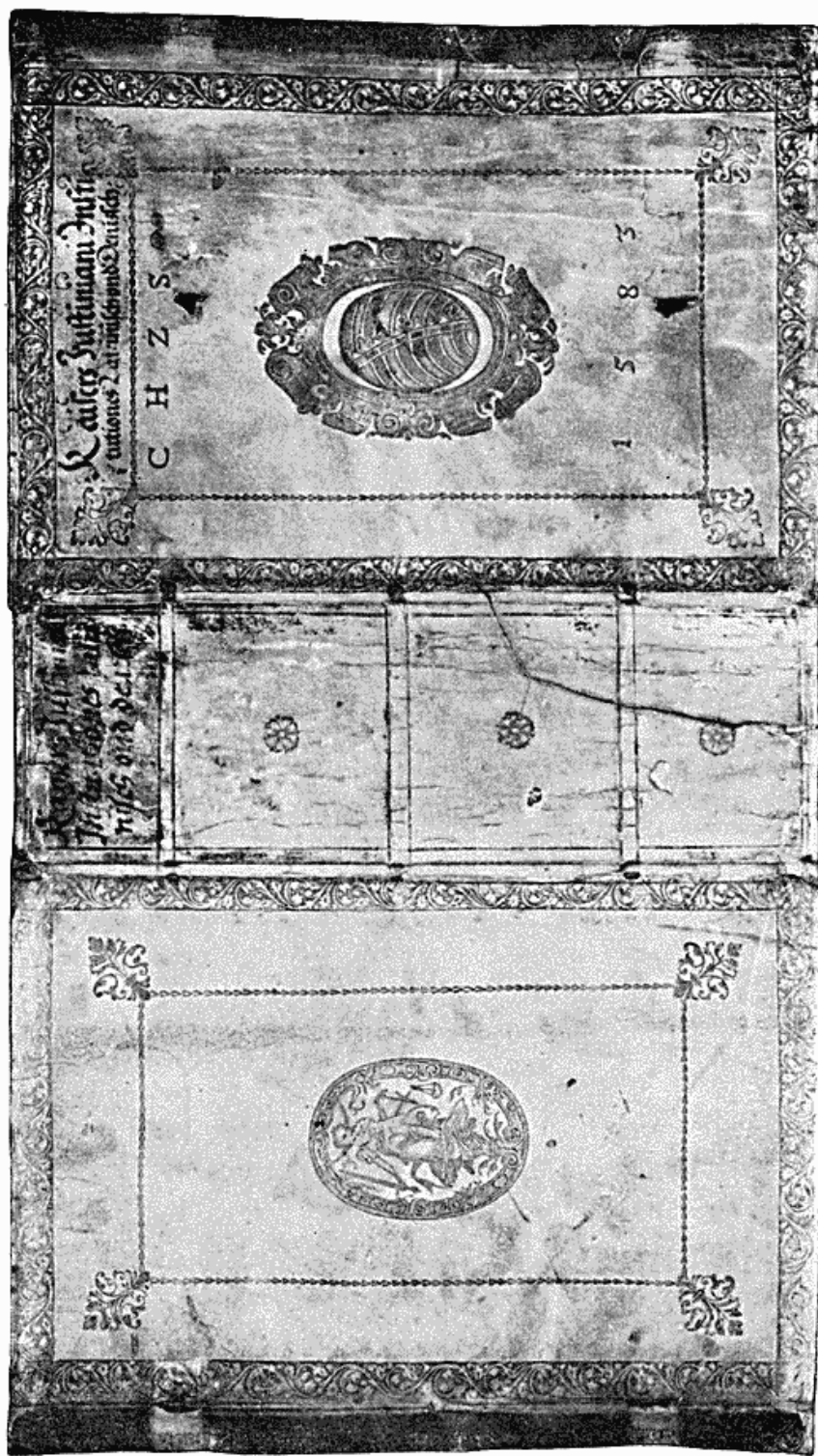
talende kendsgerning, at antallet af svineskindsbind fra Krauses værksted steg fra 2 til 39 bind om aaret, det aar Meuser traadte til som svend. Deraf følger, at det i „Aarbog for Bogvenner“ 1924, tavle 5, publicerede svineskindsbind af Krause maa betragtes med sidstnævnte reservation; det er dateret paa bindets forside med aarstallet 1575.

Bortset fra det næsten usynlige lille I K ligner det nyfundne bibelbind ganske samtidens væld af svineskindsbind. Lignende ruller, lignende enkeltstempler, lignende komposition forekommer i det uendelige. Det er ovenikøbet indbundet paa den gammeldags maner med træ som indlæg i stedet for pap, noget Krause gik helt bort fra, da han begyndte som kurfyrstelig hofbogbinder. Christel Schmidt siger i sin bog fra 1923, at „ene og alene i den konsekvente anvendelse af papindlæg adskiller Jakob Krauses blindtrykte svineskindsbind sig fra de tidligere sachsiske af denne art.“ Ogsaa det førstnævnte svineskindsbind fra 1575 har papindlæg. Men som ung mester har Jakob Krause paa god gammel vis brugt træ. (Ilse Schunke: Jakob Krause 1953, p. 23.)

Bindet kan saaledes henføres til tiden mellem 1561, bogens trykaar, og 1566, da Krause kom til Dresden.

En bindtype, som var almindelig i det sekstende aarhundrede og ogsaa forekommer i Krauses produktion, er pergamentbindet uden indlæg af nogen art. Det brugtes bl. a. til kurfyrstens rejsebibliotek. Dekorationen er yderst enkel, bestaar gennemgaaende højest af en frise langs kanten, en ramme med hjørnestempler og et pladestempel i midten med vaabnet; over og under vaabnet undertiden de kurfyrstelige initialer og et aarstal. Haandværket er elegant, pergamentet ombøjet skarpt langs ryggen, heftesnøre af hvidt skind trukket gennem huller i ryggen og fæstet paa bindets inderside. Det er en yderst charmerende form for indbinding, der særlig i Frankrig hævedes til mesterskab paa den tid. Netop kort før Krause kom til Dresden, havde kurfyrsten indforskrevet nogle af disse bind, som da sandsynligvis har været Krauses direkte forbillede.

Krausebind af denne type har hidtil ikke kunnet paavises i biblioteket. En bog trykt 1575 i Wittenberg (Schmalcaldische Artickel . . . . geschrieben durch D. Martin Luther . . . .“) er indbundet i pergament uden indlæg og flygtigt set i den omtalte teknik, men håndværket er saa kluntet, at man vægrer sig ved at give Krause ansvaret, skønt aarstallet og det kursachsiske vaaben baade for og bag maaske kunne berettiget dertil. Ryggen mangler den elegante, skarpe kantning, og forgyldningen er af den billige art, som sortner med aarene. Men den stempelskærer, der har staaet for den flot svungne indfatning af det kursachsiske

Hvidt pergamentbind med forgyldning. CHZS = Christian Herzog zu Sachsen, kurfyrst Augusts søn. Som sporene viser, har der oprindelig været to spænder; en stump af den ene pergamentstrimmel er bevaret. Flere af de benyttede stempler kendes fra bind af Jakob Krauses elev Caspar Meuser. Bogen, Justinians institutiones, er trykt paa kurfyrstens private trykkeri i Dresden 1580—83.

H. 21,5, b. (fra yderkant til yderkant) 39 cm.

vaaben (gengivet paa nærværende aarsskrifts titelblad), har været lige saa dygtig, som dem Krause plejede at bruge; han er skyld i, at bindet alligevel hæver sig over det almindelige; formodentlig er det indbundet af en af Dresdenerbogbinderne, som vistnok vedblev at udføre arbejde for kurfyrsten ogsaa efter baade Krauses og Meusers ansættelse som hofbogbindere.

Men biblioteket ejer alligevel et pergamentbind, som det kan være fristende – om ikke bevisligt – at henføre til Jakob Krause. Det bedste bevis skulle være det uforlignelige haandværk, som træder saa meget des tydeligere frem, som bindet savner enhver dekoration – bortset fra de tre gennemtrukne heftesnøre, der markerer ryggen. Pergament er jo ikke et materiale, som er helt let at tumle, men her skulle man tro, det var det. Bindet faar sin særlige karakter ved, at bagsiden er forlænget og bøjet frem om forsiden med en bred klap, hvis hjørner er skraat afskaarne. Denne ombøjning er foretaget saa præcist og elegant, at skindet slutter sammen om bogen som en laas den dag i dag – efter ca. fire hundrede aar. Men blot man løfter lidt paa klappen med tommelfingeren, springer bogen op af sig selv. Det er noget andet end vor tids omstændelige kassetter.

Hypotesen er dristig, men ikke grebet helt ud af luften. Den indbundne bog er et religiøst skrift trykt paa kurfyrst Augusts personlige foranledning omhandlende kristendomsopfattelsen „in des Churfürsten zu Sachsen Landen“. Det er en dublet, og eksemplaret ved siden af er et af de fem bind paa Det kongelige Bibliotek, som bevislig er indbundet af Krause. Kurfyrst August har lagt vægt paa udbredelsen af det lille skrift. (Det er kun paa et halvhundrede sider.) Første tryk kom 1571, tre følgende 1572. Historiske grunde taler altsaa ikke ligefrem mod hypotesen. En teknisk detaille kan tilføjes. Papiret viser intet vandmærke, men efter hele sin karakter synes det at være det samme, som er anvendt i den af Krause indbundne dublet. Hvad tidspunktet angaar, er bogen sandsynligvis, oplag paa oplag som den blev trykt i, indbundet omkring 1572 eller 73, altsaa mens Krause endnu var uden fast hjælper paa værkstedet.

Krauses embede var for omfattende og krævende til, at han ret mange aar kunne bestride det alene. Han var ikke blot kurfyrstens bogbinder, han var samtidig hans bibliotekar og havde at sørge for bogindkøbene. Det varede ikke længe, før Krause begyndte at komme med ansøgninger om højere løn og mere hjælp, og i 1574 blev Caspar Meuser antaget som hans svend. Meuser var en flink haandværker, som hurtigt vandt Krauses og kurfyrstens tillid. Allerede 1578 blev han ansat som anden hofbog-

binder ved siden af Krause, og ved dennes død 1585 arvede han hans embede.

Sammen med de fem Krausebind publicerede Carl Roos i 1924 et rigt forgyldt pergamentbind som bibliotekets eneste Meuserbind. Det er udateret, men maa være udført efter 1589, bogens trykaar, og følgelig efter Krauses død. Til dette bind kan føjes endnu et, det side 159 afbildede, som er dateret med aastallet 1583 og altsaa stammer fra Krauses levetid.

Naar det maa betragtes som et Meuserbind, skyldes det først og fremmest det anvendte stempelmateriale. Baade rammen om det sachsiske vaaben paa bindets forside, pladen med retfærdighedens gudinde paa bindets bagside og den af et pilespidsornament dannede rammelinje er hos Christel Schmidt afbildet som Meusers. Det lille stempel i hvert af rygfelterne figurerer ikke paa Christel Schmidts tavle over Meuserstempeler, men findes paa det i hendes bog tavle 67 afbildede Meuserbind. Hjørnestemplet, frisen og den smalle rulle langs bindets yderste kant er det ikke lykkedes at identificere.

For Meuser taler desuden bogstaverne C H Z S over vaabnet. De viser, at bogen har tilhørt Christian Herzog zu Sachsen, kurfyrstens søn og efterfølger, hvem Caspar Meuser vistnok særlig var attacheret som hofbogbinder. Kurfyrsten sparede ikke, naar det gjaldt hans søns opdragelse. Selve bogen, Justinians institutiones, er trykt i kurfyrstens private trykkeri i løbet af aarene 1580—83, formodentlig specielt til ære for kurprinsen. Intet under, at bogen indeholder ikke een men flere tilskrifter om dens sjældenhed: „Editio perrara“, „Sehr selten!“, „Hac editione Elector Saxoniac ipse usus est“ (Denne udgave (dette eksemplar) har kurfyrsten selv benyttet). Den hører iøvrigt til bibliotekets nyere erhvervelser, er først købt 1919 i Wien.

Meusers evner karakteriseres ved, at han er bedst, naar han træder tæt i Krauses fodspor. Men han mangler Krauses finhed, og i sine større kompositioner kan han ofte virke søgt og usikker. Han havde ikke den stærke, samlende kraft som Krause, og han var uden dybere originalitet. Linien, der forløb saa smukt fra den venetianske Fuggermester over Anthoni Ludwig til Jakob Krause, linien fra den elegante venetianer over den robuste flamlænder til den gediegnе tysker, sank mærkbart med Caspar Meuser. Efter ham tabte den sig helt.